

A szleng*

A szleng fogalmának nincs megfelelő definíciója a szakirodalomban. A nyelvész PAUL ROBERTS szerint a szlenget „mindenki felismeri, de senki sem tudja meghatározni”. Ez a jellemzés helytálló, de léteznek ennél színesebb megfogalmazások is. Az amerikai költő, CARL SANDBURG így ír: „A szleng olyan nyelv, amely feltűri az ingujját, belekőp a tenyerébe, és munkához lát”. G. K. CHES- TERTON, az angol regényíró még ennél is bámulatosabban fogalmaz: „A szleng az egyetlen állandóan áramló költészetfolyam. Valamely névtelen költő nap mint nap varázslatos mintázatot sző a köznap nyelvéből... Minden szleng metafora, és minden metafora költészet.”

A szleng legfontosabb tulajdonsága, hogy olyan nyelvhasználatot jelöl, amely a stilisztikailag semleges nyelvhasználati szint alatt helyezkedik el. A stilisztikailag semleges nyelv fogalma nem határozható meg pontosan, ennél fogva az sem, ami e szint alatt található. Azonban mindenképpen létezik e szint alatt egy olyan széles stilisztikai skála, amely a bizalmastól a vulgárisig és a trágárig terjed. Amikor a *szleng* szót használjuk, ez vonatkozhat a bizalmas és a vulgáris nyelvre egyaránt.

Ezek után a szleng még továbbra is meglehetősen tág fogalom. Meghatározására tett kísérletek helyett úgy próbáljuk meg jellemezni, hogy állításokat fogalmazunk meg arról, mi a szleng és mi nem az. Önmagunk ismétlésével kezdjük.

A szleng a semleges stíluszint alatti nyelvhasználat

Tény, hogy ez az állítás pontatlan, de tartalmazza azt a lényeges elemet, hogy a szleng viszonylagos fogalom. És mivel viszonylagos, a semleges és hivatalos nyelvhasználat változásainak eredményeképpen az is változik, hogy mit tekintenek szlengnek. Sokan úgy érzik, hogy a tömegkommunikációs eszközök nyelvének stílusa romlik. Az újságírók már nem beszélnek és írnak olyan „helyesen”, mint azelőtt. Ha ez igaz, és bizonyos területeken valóban annak véljük (például a nyelvtani szerkezetek nem olyan bonyolultak, mint régebben), akkor bizonyos mértékig ez azt jelentheti, hogy valaha a szlenghez tartozó szavakat ma már a semleges vagy „helyes” nyelv elemének tekintenek.

Aki tud egy kicsit franciául, bizonyára ismeri a ’fej’ jelentésű *tête* szót. Ez egy átlagos, köznap, semleges szava a francia köznyelvnek. Ha azonban nyo-

* ANDERSSON, LARS-GUNNAR–TRUDGILL, PETER: Slang. In: *Bad Language* [Rossz nyelv]. London, Penguin Books, 1990. 67–89.

mon követjük a történetét, a latin *testa* 'fazék, tál' szóra vezethetjük vissza. Tehát a *tête* eredetileg szlengszó volt, amely a későbbiekben bekerült a köznyelvbe. Ezzel szemben az angol *blockhead* (tkp. tömbfej) 'tökfej' szó szleng volt a tizenhatodik században, és ma is az. Természetesen az angolban is vannak olyan szavak, amelyek a szlengből a semleges, sőt a hivatalos nyelvbe vándoroltak. A *phone*, *bike*, *bus* és *pub* szavak korábban a helyesebbnek vélt *telephone* 'telefon', *bicycle* 'kerékpár', *omnibus* 'omnibusz' és *public house* 'kocsma' szavak szlengváltozatai voltak. A *dove* 'galamb' és a *hawk* 'sólyom' szavak politikai és/vagy katonai értelemben (jelentésük 'békepárti', illetve 'erőszakpárti') eredetileg a szlenghez tartoztak, de ma már kevesen tartják annak. A tanulság egyértelmű: a szleng változik az időben. Ami szlengnek tekinthető egy személy, egy korosztály számára vagy egy adott helyzetben, az mások számára, más helyzetben lehet, hogy nem az.

A változások azonban nem csak ebbe az irányba mehetnek végbe, különösen egyének esetében. Tegyük fel, hogy valaki tanulmányai, házasságkötése vagy egyéb dolog révén más társadalmi rétegbe kerül. Elképzelhető, hogy amit ő addig semleges nyelvhasználatnak vélt, azt új környezete szlengnek tartja. Eliza Doolittle már jóval azelőtt meg tudta különböztetni a „helyes” nyelvet a szlengtől, hogy találkozott Higgins professzorral. Természetesen a professzor is. Elizának azt kellett megtanulnia, hogy a professzor máshol húzta meg a határt a két-féle nyelvhasználat között.

Az is igaz, hogy a szleng helyenként és nyelvjárásonként is változik. A *lad* 'legény' és *lass* 'leány' az angol anyanyelvűek egy részének szleng, másoknak csupán egyszerű, köznapi nyelvhasználat. Észak-Angliában a *lad* stilisztikailag semlegesnek számít, mint például a következő mondatban: *I've got two lads* 'Két fiam van'; délen viszont szlengszó: *He's one of the lads* 'A bandánkhoz tartozik' (felőtt férfiakra használják).

A szleng a kötetlen helyzetekre jellemző

Ez magától értetődik. A nyelv kötöttségét a szituáció határozza meg: hivatalos helyzetben kötött, bizalmas helyzetben kötetlen nyelvhasználatot várunk el. A szleng sokkal kevésbé illik az angol királynő ebédlőasztalához, mint a sportklub öltözőjébe.

Egy szituáció kötöttsége nincs egyszer s mindenkorra meghatározva, hanem időben és térben is változik. Például az egyetemi tanár-diák viszony tapasztalataink szerint sokkal hivatalosabb Nagy-Britanniában, mint az Egyesült Államokban. Az 1960-as évek vége óta azonban mindkét helyen kötetlenebbé vált. (Van tehát néhány maradandó eredménye az 1968-as diáklázadásoknak!)

Ennek ellenére nincs automatikus megfelelés a szituáció kötöttsége és a szleng között. A kettő általában együtt változik, gyakran észrevétlenül. Egy új

ismeretség első perceiben vagy óráiban a beszédhelyzetet valamelyest hivatalosnak érezzük, ami egy idő után felenged, és a nyelv is kötetlenebbé válik.

Világosan észrevehető, ha a nyelv kötöttségének mértéke anélkül változik, hogy a szituáció kötöttsége is ennek megfelelően változna. A szociolingvisztikai irodalomban ezt *metaforikus eltolódás*-nak nevezik. Számos okból fordulhat elő, és különféle hatásai lehetnek. Képzeljük el, hogy valaki körülbelül fél éve dolgozik egy munkahelyen, és hetente néhányszor beszél a főnökével a szokásos hivatalos modorban. Később egyik nap a főnöke minden különösebb ok nélkül sokkal „lezserebb” nyelvet kezd el használni, például szlenget és szitkozódást visz a beszélgetésbe. Az illető minden bizonnyal észreveszi ezt a stílusváltást, és baráti gesztusként, esetleg a tisztelet jeleként értelmezi. Ez ellentmondásosnak tűnhet, de az igazság az, hogy az egyenlő vagy majdnem egyenlő felek (egyesek mindig egyenlőbbek másoknál) közötti nyelvhasználat általában bizalmasabb. Ha a főnök együtt káromkodik a beosztottal, az előléptetésnek számít. Ha a főnök a beosztottra káromkodik, épp az ellenkezője érvényes.

A szleng a beszélt nyelv sajátága

Ez többé-kevésbé a nyelv és a szituáció kötöttségéről szóló állítás következménye. A legtöbb ember egyben beszélő és író, legalábbis képeslapok és bevételek írója. Legtöbbünk számára azok a helyzetek, amelyekben írunk, általában véve kötöttebbek, mint azok, amelyekben beszélünk. Aligha fordul elő szleng például építésiengedély- vagy adókedvezmény-kérelmekben. Természetesen akadnak ellenpéldák is. Nyilvánvalóan sokkal hivatalosabbnak számít egy esküvői pohárköszöntő annál, amikor cédulán üzenetet hagyunk a szomszédnak.

Egy futballmérkőzésen kétségkívül sok szlenget hall az ember az öt körülvevő tömegben. Másnap reggel a meccsről szóló újsághírben már garantáltan kevesebb szleng olvasható.

A tömegkommunikációs eszközök — újságok, rádió, televízió — nyelve nagyon kevés szlenget tartalmaz. Van azonban az írott nyelvnek egy olyan fajtája, amelyben meglehetősen sok a szleng: a regényekben és elbeszélésekben, főleg a párbeszédes részekben. A szerző a szereplőket nyelvükön keresztül is jellemzi. Ilyenkor fontosabb a jellemábrázolás, mint az írott nyelvtől elvárt kötött kifejezőmód.

A szleng a szavakban és nem a nyelvtanban jelenik meg

Amikor a szlengről van szó, általában szavakat és nem nyelvtant vagy kiejtést értünk alatta. Nagyjából ez a helyes szemlélet. Mégis gyakran beszélünk a szlengről mint „nyelvről”, ami pontatlan. Minden nyelvnek van szókinca és nyelvtana egyaránt. Az angol például nyelv, a szleng pedig nem az. Ennek megfelelően nyelvészeti szempontból helytelen a diákok, ügyvédek, tolvajok stb. „nyelvről” beszélni. Alkalmasabb kifejezés híján ebben a könyvben helyenként mégis fogjuk használni ezt a szakmailag helytelen elnevezést.

Az angol nyelvnek több tucat szlengszótára van, de az angol szlengnek egyetlen nyelvtana sem jelent meg. Létezne ilyen nyelvtan? Valószínűleg nem. Van ugyan egynéhány vonás, amelyet jellemzőnek tarthatunk a szleng nyelvtanára, de számuk elenyésző az óriási mennyiségű szlengszóhoz képest. A szleng mindenekelőtt tehát szókincs kérdése.

A szleng nem dialektus

Ebben a könyvben *szleng* alatt egy egész nyelvközösségre jellemző általános jelenséget értünk. Beszélhetünk angol szlengről és francia szlengről. Néha különállónak tekintik még a brit, az amerikai és az ausztrál szlenget is, bár a bázisnyelv, az angol, majdnem teljesen azonos.

A dialektusok a nyelvközösségen belül egy bizonyos földrajzi területre vagy társadalmi osztályra korlátozódnak. A szlengre ugyanez nem *f e l t l e n ü l* érvényes. Természetesen vannak eltérések a különböző területek szlengjében. A szleng nagy területi és társadalmi változatosságot mutat. Egyes szleng elemek, mint például a cockney *whistle* (tkp. síp) szó 'öltöny' jelentésben, földrajzi dialektushoz kötöttek, míg mások egy társadalmi osztályhoz kapcsolódnak: a *tosh* 'zagyvaság' szót leginkább a felsőbb osztálybeli emberek használják. Más szlengszavakat pedig Nagy-Britannia minden részén ismernek pl. *knackered* 'lemészárolt (ló)' → 'fáradt'.

Amint már fentebb említettük, a szleng a semleges szint alatti nyelvhasználat. Egy nyelvjárásterületen felnövő ember számára világosan elkülönül a hétköznapi átlagos, semleges, szabályszerű nyelve a szlengtől, amelyet barátok között és különleges alkalmakkor használhat. A stilisztikai variáció, beleértve a szleng használatát is, a dialektusokon belül jelentkezik.

Ez nyilvánvaló. A helyi politikusok természetesen tudnak a helyi dialektusban szónoklatot tartani, sőt talán szívesebben is beszélnek így. Nem tanácsos azonban szlenget tartalmazó beszédet mondaniuk, legalábbis ha számítanak a tanárok, a gazdák és a nagymamák támogatására, akik valószínűleg mindnyájan kedvelik a dialektusukat, de lehet, hogy ki nem állhatják a szlenget.

Azok az emberek, akik helyi dialektust nem beszélő környezetben nőttek fel, tévedésből esetleg összekeverik a szlenget és a dialektust. Számukra mindkettő a szabályostól eltérő nyelvhasználatot példázza.

Ez a helyzet gondokat okozhat az oktatásban. A tanárok sokat vitatkoznak arról, hogy mely szavak és kifejezések használatát engedjék meg az iskolákban. Nem mindig könnyű megállapítani a határt a köznyelv, a dialektus, a szleng és a nyelvi hibák között.

A szleng nem káromkodás

A káromkodás mindig valamilyen tabuhoz kötődik, a szleng kifejezéseire viszont nem érvényes ez a megkötés.

Számos angol káromkodás a szex és a testfunkciók szavainak köréből származik. Tény, hogy a szlengben is találunk jó néhány idevágó megnevezést. Erre bizonyítékul lássunk a 'vazel' és a 'székletet ürít' jelentésű szinonimasorból néhány példát SPEARS „Slang and Euphemism” [Szleng és eufemizmus] c. munkájából:

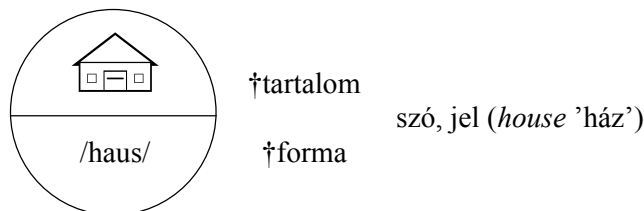
Vazel: *answer nature's call* (válaszol a természet hívására), *bog* (mocsarasít), *burn the grass* (égeti a gyepet), *check the ski rack* (ellenőrzi a siléctartót), *coke-stop* (kólavégállomás), *drain the spuds* (leszűri a krumplit), *find a haven of rest* (pihenőhelyet talál), *give the china-man a music lesson* (zeneórát ad a porcelánembernek), *go and catch a horse* (elmegy lovat fogni), *go and look at the crops* (elmegy megnézni a termést), *go and see if the horse has kicked off his blanket* (elmegy megnézni, hogy lerúgta-e a ló a pokrócot), *go to Egypt* (Egyiptomba megy), *pay a visit* (látogatást tesz), *pluck a rose* (leszakít egy rózsát), *post a letter* (felad egy levelet), *powder one's nose* (bepúderozza az orrát), *retire* (visszavonul), *see a man about a dog/horse* (találkozik egy emberrel egy kutya/ló ügyében), *see Johnny* (elmegy Jancsihoz), *see Mrs Murphy* (elmegy Murphy asszonyhoz), *visit the sand-box* (felkeresi a homokozót), *wash* (mosakszik), *wash one's hands* (kezet mos), *wash up* (mosogat).

Székletet ürít: *alvum exonerare* (kiüríti a gyomrot [latin]), *big hit* (nagy ütés), *BM* (< *bowel movement* 'bélmozgás'), *bury a Quaker* (eltemet egy kvékert), *caca* (kakál), *capoop* (< hangutánzó), *cast* (szobrot önt), *chuck a turd* (elejt egy kakát), *clart* (ragadós mocskok), *cuck* (kakál), *deposit* (elhelyez), *dispatch one's cargo* (elküldi a rakományát), *do a job* (elvégez egy feladatot), *drop one's load* (elejti a terhét), *drop one's wax* (elcseppenti a viaszt), *drop turds* (kakát potyogtat), *easy nature* (könnyít a természetten), *ease oneself* (könnyít magán), *evacuate the bowels* (kiüríti a beleit), *fill one's pants* (megtölti a nadrágját), *George* (György), *go* (megy), *go to the bathroom* (a fürdőszobába megy), *grunt* (röfög), *hockey* (hokizik), *Irish shave* (ír borotválkozás), *job* (dolgozik), *make a deposit* (letétet helyez el), *perform the work of nature* (elvégzi a természet munkáját), *pick a daisy* (szákszorszépét szed), *poop* (< hangutánzó), *poo-poo* (< hangutánzó), *post a letter* (felad egy levelet), *potty* (bilizik), *quat*, *relieve oneself* (könnyít magán), *rump* (far), *scumber*, *shit* (szarik), *siege* (ostrom), *smell the place up* (illatosítja a helyet), *soil one's linen* (bepiszkolja az ágyneműjét), *squat* (guggol), *stook* (kepét rak), *take a crap* (szarik egyet), *take a dump* (lerakodik), *take a shit* (szarik egyet), *unfeed* („antitáplálkozik”), *void* (ürít).

Hatásos — egyesek számára talán bántó — lenne felsorolni a szexuális tevékenységeket vagy a nemi szerveket jelölő szavak hasonló sokaságát. A lényeg mindenesetre az, hogy a szleng kifejezéseinek köre teljesen ártatlan fogalmakra is kiterjed, mint például a sport, zene, étkezés és lakás.

A francia nyelvész, SAUSSURE óta szokás a szót — vagy ahogyan ő nevezi, a nyelv i j e l e t — formából és tartalomból (alakból és jelentésből) álló

kéttagú egységként értelmezni. Az angol *house* 'ház' szó a következőképpen ábrázolható (a forma fonetikus átírásban áll):

A *ház* szó semleges, de más szavak, például a szleng és a káromkodások szavai, negatív érzéseket ébreszthetnek. Ezek az érzések a formához és/vagy a tartalomhoz köthetők. Ha a *semleges* és a *rossz* megjelöléseket hozzárendeljük a tartalom és a forma kategóriájához, négyféle csoportba oszthatjuk a szavakat.

	I.	II.	III.	IV.
Tartalom	semleges	semleges	rossz (tabu)	rossz (tabu)
Forma	semleges	rossz	semleges	rossz
Példák	<i>food</i> 'étel' <i>TV</i> 'televízió'	<i>chuck, grub</i> 'kaja' <i>tube</i> 'tévé'	<i>prostitute</i> 'prostituált' <i>faeces</i> 'ürülék'	<i>whore</i> 'kurva' <i>shit</i> 'szar'

A II. és a IV. típusba tartozó szavakat nevezhetjük szlengnek. A szleng fontos sajátága, hogy a forma stilisztikai szempontból bizalmasnak minősül, a tartalom pedig semleges vagy tabu.

A káromkodás a IV. típusú szavak sajátos alkalmazása, amikor is e szavakat vagy szókapcsolatokat érzelmi töltéssel és tágabb jelentésben használják. Amikor a *Shit!* 'szar' szót káromkodásként mondják ki, nem szó szerint vonatkozik a széketürítésre. A szlengben viszont a *shit* tényleg 'szart' (ha jobban tetszik, 'ürüléket') jelent.

A szleng nem regiszter

Minden foglalkozásnak és tevékenységnek megvan a maga szakszókincse vagy regisztere. A jogászoknak, orvosoknak, tengerészeknek és labdarúgóknak saját szakirányú szóhasználatuk vagy szakszavaik vannak. A labdarúgók által használt szó a *header* 'fejes' és a *park* 'futballpálya'. A bányászok szakszavai közé tartozik a *goaf* 'tömedék' és a *steep* 'lejtősakna'. A jogászoknak pedig olyan szavaik vannak, mint a *heretofore* 'mindeddig' és a *hereinafter* 'továbbiakban'. Mivel a mai társadalom a korábnál sokkal inkább szakosodott, nagymértékben nőtt a szakszókincsek száma is. A specializációnak ez a napjainkban is tartó folyamata valószínűleg a modern világ szókincsfejlődésének egyik legfontosabb tényezője. Egyedül a mindig nagyon sok újdonságot kínáló piac veszi

fel vele a versenyt. A piac nem egyszerűen *nadrág*-gal lát el minket, hanem *farmer*-ral, *bermudá*-val, *nadrágszoknyá*-val, *kordbársony nadrág*-gal stb. A legtöbb árucikknek névre van szüksége ahhoz, hogy megvegyék.

A regiszterek nem azonosak a szlenggel, de tartalmazhatnak szlenget, amennyiben a szakirányú szókincs bizalmas nyelvhasználatban fordul elő. Az orvosok például azt mondják a betegeknek, hogy megvizsgálják a „reflex”-eiket, de egy kollégának már a beteg „rángás”-ainak (*jerks*) vizsgálatáról számolnak be. A betegtől „szövetmintá”-t vesznek, de az orvosok ezt úgy is mondják, hogy „hús”-t (*meat*) küldenek a laborba. Betegként a röntgenlaborba megyünk, de a bennfentesek ezt „szikrák”-nak (*sparks*) nevezik. Ezeket a szavakat nem definiálják az orvosi szakkönyvekben, hanem a gyakorlatban tanulják meg és használják őket. A legtöbb foglalkozás szakszókincsének a hivatalos terminológián kívül létezik egy nem hivatalos rétege, a szakszleng.

Előfordul, hogy a nem hivatalos, marginális vagy illegális tevékenységekhez kötődő szakszókincs legnagyobb részét a szleng adja. Vegyük például a kábítószeripart, amely sajnos fontos tényező a mai társadalomban. Nagyobb pénzforgalma van, mint sok fontos vállalatnak, és nagyon sok embert érint. Ennek ellenére a társadalom peremvidékén működik. Éppen ezért a szókincsének zöme szleng, ellentétben az orvosokéval és a jogászokéval, akik elfogadott tevékenységet folytatnak. Érdekes módon a kábítószeresek szókincsének egy része gyakran átkerül az általános szlengszókincsbe, sőt, valójában nincs is más olyan területe a modern életnek, amely akkora hatással lenne a szlengre, mint a kábítószeripar. A kábítószeresek hatásaival kapcsolatos szavakat, mint például a *high*, *stoned*, *turned on* ’lebeg, elszáll’, *freaked out* ’ki van ütve’, gyakran használják általános értelemben is. Másfelől úgy tűnik, hogy a kábítószer-használat eszközeit jelölő szavak, pl. a *bhang* ’vízipipa’ és a *chillum* ’pipa’ megmaradtak a speciális szókincs részeként, bár a *fix* ’adag, dózis’ szót ma már szélesebb körben, nem kábítószer jellegű anyagokra is használják, úgy mint a csokoládé és a napfény.

A szleng nem tolvajnyelv, argó vagy zsargon

Manapság a szleng tág fogalom, amely sokféle fesztelen, bizalmas és vulgáris kifejezést foglal magában. Eredetileg a *slang* szót a brit bűnözők használták saját speciális nyelvük megnevezésére. A *cant* ’tolvajnyelv’ szót pedig a külvilág használta, és még ma is ezzel a szóval jelölik a bűnözők nyelvét. A szleng mint fogalom tehát jócskán eltávolodott az eredetétől.

Az *argó* a *tolvajnyelv*-hez hasonlóan a bűnözők nyelvének egyik megnevezése. A francia nyelvből ered, ahol már évszázadok óta használják ebben a jelentésben.

A *zsargon* szó a mai elterjedt jelentésében a (rendszerint neheztelő) kívülálló szemszögéből utal a bennfentesek szakszókincsére.

A szleng kreatív

A szlengnek ez a sajátosága nagyon fontos. A szlengszavak célja gyakran az, hogy meglepőek, szórakoztatóak vagy megdöbbenőek legyenek. El kell érní, hogy kiemelkedjenek a többi közönséges lexikai egység köréből.

A névelők vagy az *és* és a *de* szavak nagyon gyakoriak, de többnyire nem veszünk róluk tudomást. Az olyan szlengszavak, mint például a *groovy* 'menő', *heavy* 'cikis', bár természetesen értjük őket, felkeltik a figyelmünket. Ha azonban újra meg újra halljuk őket, rövidesen elveszítik hatásukat. És ha olyan sűrűn hangzanak el egy beszélgetésben, mint a névelők, kinszenvedés lesz ezeket hallani. Az előbbiekhöz hasonló szavak ezért néhány év alatt kimennek a divatból. Az őket használó csoportok más szavakra kapnak rá. Időközben persze ezeket a szavakat más csoportok is átveszik és beépítik a nyelvükbe. A népszerű szlengszavak nagyjából ugyanúgy terjednek, mint más divatok: előbb jelennek meg Londonban, mint Leedsben, előbb New Yorkban, mint Buffalóban.

A szleng gyakran rövid életű

Egyes szavak, mint például a *chum* 'haver' és a *chap* 'srác' már régóta a szlengbe tartoznak, de a legtöbb szlengszó idővel vagy az elfogadott, semleges stílus részévé válik, vagy pedig meglehetősen gyorsan kihal.

Angol szlengszavak ezrei tűntek már el. Közülük néhányat feljegyeztek szöszedetekben, másokat viszont egyáltalán nem rögzítettek írásban. A szleng kifejezéseinek többsége egyrészt időhöz, másrészt helyhez kötött. Rövid életük összefüggésben áll a szleng termékenységével. Az óriási mennyiségű új szlengszó veszélyezteti a régiek létét, és gyakran ki is szorítja őket.

A szleng sokszor tudatos

Amikor a beszélők szlengszavakat használnak, ennek gyakran tudatában is vannak. Beszéd közben azon vagyunk, hogy megfelelő stratégiát találjunk a közölni kívánt tartalom kifejezésére. Az elsődlegesen nyelvtani funkciójú szavakat nehézség nélkül használjuk, a névelők és hasonló szavak csak a külföldieknek okoznak gondot. Az anyanyelvi beszélő számára a lényeg az, hogy megtalálja azokat a szavakat, amelyek pontosan a szándékolt jelentést hordozzák. A szlengszavak mégsem a tartalom, hanem a kifejezés pontossága miatt fontosak.

Ennek elsősorban társadalmi oka van. Egy adott csoport nyelve a tagok között egyfajta kohéziót fenntartó ragasztóként működik, és a fal szerepét tölti be a csoport és a külvilág között. A megfelelő szóhasználattal az ember kifejezi, hogy melyik csoporthoz tartozik, sőt esetleg azt is, hogy a csoport magjához tartozónak érzi magát.

Egyesek szerint a tolvajok és a kábítószeresek nyelvének funkciója az, hogy beszélgetésük tartalma titokban maradjon, azaz a kívülállók ne értsék, hogy miről van szó. Ezt antinyelvnek is szokták nevezni. Mivel azonban ezeknek a sza-

vaknak nagy részét egyáltalán nem nehéz megérteni, a fenti állítás megkérdőjelezhető. Mindenesetre léteznek más módszerek is a kívülállók kívül tartására. Kábítószeres ügyekkel foglalkozó rendőröktől tudjuk, hogy a kábítószerélvezők nyelve nagyon gyorsan változik, ami megnehezíti a rendőrség számára a csoportokba beépülő hírszerzők kiképzését. A szlengszavakat könnyű megtanulni, de nehéz naprakésznek maradni, helyesen használni és kombinálni a szavakat. A csoport tagjainak tehát könnyű megállapítaniuk, hogy ki tartozik valóban hozzájuk.

A szlengszavak használatának tudatossága mellett szóló másik érv az, hogy céljuk a meglepetéskeltés, a szórakoztatás vagy a megdöbbenés. Mindez pedig nem érhető el céltudatos erőfeszítés nélkül.

A szleng csoporthoz kötött

Ez nem azt jelenti, hogy minden csoportnak önálló szlengje van. Lehetséges néhány egyedi elem, de a szavak többségét az általános szlengkifejezések nagy tárházából veszik.

Az azonban mégis igaz, hogy a szleng használata csoportonként változik. A szleng kifejezései nem mind egyenértékűek: egyesek „szlengesebbek” vagy vulgárisabbak másoknál. A különböző csoportok különböző stíluszinteken beszélnek a szlenget. Parlamenti képviselők például még az egyébként visszafogott szlengszavakat is csak afféle hallható idézőjelek között használhatják: „ez a »hm... rázós« film” (*this 'hm-heavy' movie*).

Ezenkívül egyes társadalmi csoportok több szlenget használnak, mint mások. A legtöbben azt hiszik, hogy a szleng legfőbb beszélői a tizenévesek, ám ezt nehéz bebizonyítani. 1896-ban egy amerikai felmérésben (WILLAND GORE) a Michigani Egyetem a diákjai azt állították, hogy 16 és 19 éves koruk között használták a legtöbb szlenget. Ennek ellenére helytelen a szlenget valamiféle serdülőkori nyelvi betegségnek tekinteni. A felnőttek nyelvében is sok a szleng, de természetesen mind a csoportok, mind az egyének között vannak nemtől, társadalmi helyzettől és foglalkozástípustól függő különbségek. Ebben az értelemben a szleng nem tér el a „rossz nyelv” többi fajtájától.

A szleng ősi

Az i. e. 385-ben elhunyt Arisztophanészt tartják az első olyan írónak, aki jelentős mértékben alkalmazott szlenget. Vígjátékaiban számos egyszerű ember él jókedvében a szleng fordulataival. A római írók közül pedig Plautus, Horatius, Juvenalis és Petronius voltak azok, akikről gyakran említik, hogy jól tudták stilisztikai célokra használni a szlenget.

Természetesen ilyen messzire visszatekintve az időben nehéz megállapítani egy idegen nyelvről, hogy mi benne a szleng és mi nem. Ahhoz, hogy ezt megtegyük, meglehetősen jó nyelvtudás szükséges. A legjobban saját, ma beszélt nyelvünket tudjuk elemezni.

A legtöbb angol anyanyelvűnek azonban mégsem okoz gondot, hogy a Shakespeare műveiben előforduló szlengnek legalább egy részét felismerje. Íme néhány példa Shakespeare darabjaiból. A felsorolás persze nagyon hosszú lehetne.

<i>board</i> 'megszólít'	<i>clod-pole</i> (tkp. agyagrúd) 'tökfej'
<i>kickshaw</i> (< fr. <i>quelque chose</i> , tkp. valami) 'jelentéktelen dolog'	<i>dry</i> (tkp. száraz) 'unalmas'
<i>tester, testril</i> 'hatpennys' (eredetileg: 'bármilyen pénzérme, amelynek egyik oldalán fej látható')	<i>praise</i> 'felbecsül' (vö. <i>appraise</i>)
	<i>tend</i> 'kísér' (vö. <i>attend</i>)
	<i>clay-brained</i> (tkp. agyagagyú) 'ostoba'

A példák ERIC PARTRIDGE „Slang Today and Yesterday” c. könyvéből valók. A könyv szerint az elmúlt évszázadok angol irodalmában óriási mennyiségű szleng található. Shakespeare távolról sem az egyetlen író, aki szlenget vagy bizalmas nyelvet használt a műveiben.

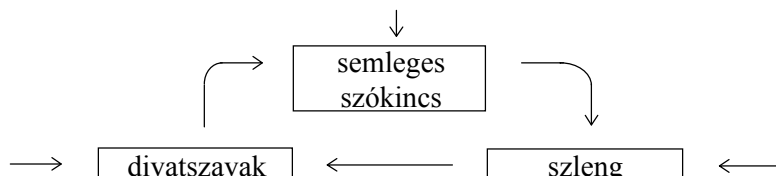
Honnan származik a szleng?

A szavak körforgást végeznek a nyelvben. Sok hajdani szlengszó válik a semleges stílus számára elfogadhatóvá és így annak részévé is. Egy-két nemzedék múlva már semmi szlengszerű nincs bennük. Néha a szlengből a köznyelvbe történő átmenet egy közbülső állapotban, a divatszavakon keresztül történik. A *divatszó* olyan szót vagy szókapcsolatot jelent, amelynek népszerűsége és elterjedtsége rövid ideig tart.

A divatszavaknak és a szlengszavaknak két közös tulajdonságuk van. Az egyik az, hogy csak rövid ideig, nagyjából néhány évig kedvelik és használják őket széles körben. A másik pedig az, hogy a szó köznapi használatához képest tágabb jelentésben vagy funkcióban használják őket.

Figyeljük meg a *hot* 'forró' szót. Szlengszóként vagy divatszóként ennél jóval többet jelent, például 'sürgős', 'rendőrség által keresett', 'ellopott', 'jól szereplő', 'mérges', 'szexi' és 'népszerű'. Divatszóként a legelső és a legutolsó értelemben a leggyakoribb: 'sürgős', mint például a *forró drót* (*hot line*) Washington és Moszkva között, melyen egy *sürgős ügyet* (*hot potatoe*, tkp. forró krumpli) beszélnek meg; és 'népszerű', mint például a *lemez*, *film* vagy *előadó* jelzőjeként.

A szavak körforgását egy egyszerű ábra segítségével szemléltethetjük.

Ez az ábra bemutatja, hogyan kerülnek ki a szavak a szlengből. A következő kérdés az, hogy miként kerülnek be oda. Honnan származnak a szlengszavaink? Szerintünk a nyelv három fő úton jut szlengszavakhoz: új kifejezéseket alkotnak, régi köznyelvi kifejezések jelennek meg új használatban, és kifejezéseket vesznek át egyik nyelvből vagy nyelvtípusból a másikba. E három kategórián belül több altípus különböztethető meg, melyek között időnként nehéz meghúzni a választóvonalat.

Új kifejezések alkotása

Szavak: *goof* 'elront; elbaltáz', *freak out* 'megőrül; bedilizik', *dum-dum* 'hülye', *yuppie* (*young, upwardly mobile professional*) 'fiatal, feltörekvő értelmiségi'.

Kifejezések: *wooden overcoat* (tkp. fakabát) 'koporsó', *no dice* (tkp. nincs dobókocka) 'lehetetlen', *kick the bucket* (tkp. felrúgja a vödört) 'meghal', *on the hill* (tkp. a dombon) 'terhes', *dead duck* (tkp. döglött kacska) 'teljes kudarc'.

Régi kifejezések átalakítása

Új használat: *juice* (tkp. lé) 'megveszteget', *fox* ('róka') 'lány', *high, stoned* (tkp. magas, ill. megkövezett) 'kábitószer hatása alatt levő'.

Új alakok: *yob* (< *boy*) 'fiú', *kool toul* (< *look out*) 'vigyázz!', *Kate and Sidney* (< *steak and kidney*) 'hússzelet vesével'

A *yob* és a *kool toul* ún. „hátrafelé szleng” (*backslang*), a *Kate and Sidney* pedig a rímelő szleng egy fajtája.

Rövidült alakok: *newsie* (< *newspaper seller*) 'újságárus', *fan* (< *fanatic*) 'rajongó', *narc* (< *narcotic agent*) 'kábitószerügynök', *hubbie* (< *husband*) 'férj', *geri* (< *geriatric*) 'öreg'.

A rövidült alakok természetesen a hosszabb alakok új változatai.

Átvétel

Közvetlen átvétel: *nark* 'rendőrségi besúgó' (< cig. *nak* 'orr'), *mush* 'arc' (cig. *moosh* 'férfi'), *gazlon* 'csaló' (< jid. *gozlin* 'csalás'), *fress* 'eszik' (< jid. *fress* 'eszik'), *pukka* 'őszinte, becsületes' (< hindi *pakka* 'igazi, valódi*').

Tükörszók:

Erre nehéz olyan példát találni, ahol az angol az átvevő nyelv, mivel manapság inkább az angolból vesz át a többi európai nyelv. Az angolnak, azaz inkább az amerikai angolnak e téren hatalmas „kereskedelmi aktívuma” van.

Íme néhány példa az angol kábitószeresek szlengjéből átvett tükörszókra a németben, franciában és svédben:

* Vö. *pukka sahib* 'igazi úriember', a gyarmati kori Indiában európai (nyelvet beszélő) emberre használt kifejezés; *pukka* < hindi *pakkā* 'érett, megfőtt, téglából készült, szilárd, erős', *sahib* < urdu < arab *ṣāhib* 'társ, barát, (fő)úr, gazda' (The Oxford Dictionary of English Etymology. Szerk. C. T. ONIONS. Oxford, Clarendon Press, 1966. 722, 782. — *A szerk.*)

snow (tkp. hó) 'heroin': ném. *Schnee*, fr. *neige*, svéd *snö*; *stoned* (tkp. megkövezett) 'kábitószer hatása alatt levő': ném. *stoned*, fr. *stone*, svéd *stenad/stoned*; *fix* (tkp. rögzít) 'injekció': ném. *Fix*, fr. *fixe*, svéd *fix*; *horse* (tkp. ló) 'heroin': ném. *horse*, fr. *cheval*, svéd *häst*; *high* (tkp. magas) 'kábitószer hatása alatt levő': ném. *high*, fr. *high*, svéd *hög*.

Érdekes megfigyelni a közvetlen átvételek és a tükörszók közötti ingadozást. A *snow* egyöntetűen lefordítva jelenik meg az átvevő nyelvekben. A *horse* szót lefordították a franciában és a svédben, de közvetlen átvétel a németben. A *high* esetében a svéd lefordítja a szót, de a másik két nyelv nem. Sok esetben egy szlengszót megtalálunk tükörszóként és közvetlen átvételként egyaránt.

A szleng kreativitása

Amint már említettük, a kreativitás — más nyelvhasználati formáknál sokkal inkább — a szleng alapvető tulajdonsága. A szleng használata tudatos, művelője nemcsak a kifejezés tartalmával, hanem formájával is tisztában van.

A szleng számos kifejezése metaforikus eredetű, például *get one's ass in gear* (tkp. sebességbe teszi a seggét) 'siet', *get to first base* (tkp. [baseballban] eléri az első alappontot) 'halad, megteszi az első lépést', *dead from neck up* (tkp. nyaktól felfelé halott) 'buta', *the apple of one's eyes* (tkp. szemének almája) 'valakinek a kedvence'. Az első használat alkalmával ezek a kifejezések valóban ötletesek. Felkeltik a figyelmet, és használójuk vagy kitalálójuk esetleg elismerő megjegyzéseket is kap. Ahogy ezek a kifejezések újra meg újra előfordulnak a nyelvben, veszítenek frissességükből, és egyre inkább közönséges lexikai elemekké válnak. Gyakran nevezik őket halott (fagyott) metaforának. Így aztán ismét felmerül az igény új kifejezésekre, új metaforákra.

Azt gondolnánk, hogy egy tisztán racionális nyelvben az „egy fogalom — egy szó” elv lenne ideális. Az emberi nyelv azonban nem ilyen, a szleng pedig még kevésbé tartana tiszteletben egy hasonló elvet. Ehelyett folyamatos igénye van új, drámai kifejezések megalkotására. Kevés szó hangzik olyan régiesnek, mint a régi szlengszavak. Amikor szülők és tanárok gyerekeik és diákjaik nyelvén próbálnak meg beszélni, mindig nevetségessé teszik magukat.

Köznyelvi szavaink nemzedékeken át léteznek különösebb változás nélkül. Némelyeket olyan régóta használunk, ameddig csak visszavezethető az angol vagy bármely más nyelv. Ebbe a kategóriába tartoznak a *foot* 'lábfej', *hand* 'kéz', *arm* 'kar', *head* 'fej', *heart* 'szív', *star* 'csillag', *sun* 'nap', *moon* 'hold', *earth* 'föld', *one* 'egy', *two* 'kettő', *three* 'három'. Ezeknek az alapvető szavaknak hasonló alakú megfelelőik vannak más germán vagy egyéb európai nyelvekben. Az emberiség számára központi jelentőségűek, függetlenül attól, hogy hol vagy hogyan élünk, ellentétben például az *car* 'autó', *train* 'vonat', *video* 'videómagnó' és *astronaut* 'űrhajós' szavakkal. A szleng meglehetősen más. Furcsa lenne, ha egy szlengszó ezer évig vagy még tovább fennmaradna a nyelvben. Ha mégis ez történik, a szó valószínűleg nem tartozik egész idő alatt a szlengbe.

A nyelvben létezik egyrészt a szavaknak, kifejezéseknek egy különösen stabil magja, másrészt pedig sok-sok olyan szó, amelyek többé-kevésbé változófélben vannak. A szókincsnek ez utóbbi része alkalmas arra, hogy a nyelvhasználók új szavak, kifejezések és jelentések megalkotásával gyakorolhassák rajta nyelvi leleményüket.

Bármelyik tanár egyszerűen meggyőződhet a nyelvben rejlő leleményességről. Ha diákjaival leírat annyi szót, amennyit csak tudnak pl. 'fiú', 'lány', 'jó', 'rossz', 'buta' jelentésben, elképesztő eredményt kap majd. Biztosak vagyunk benne, hogy ha ugyanabban az iskolában minden ötödik évben kiadnánk ezt a feladatot, látnánk, hogy minden alkalommal számos új elemmel gazdagodik a szleng szókinccse.

Térjünk rá még egy fontos témára ebben az összefüggésben. Nekünk, nyelvészeknek, gyakran tesznek fel nehezen megválaszolható kérdéseket, például:

Igaz-e, hogy a mai gyerekeknek kisebb a szókinccsük, mint nekünk volt gyermekkorunkban?

Igaz-e, hogy a mai gyerekek kevesebb rokon értelmű szót használnak?

Hasonló kérdésekre legalább kétféleképpen lehet válaszolni. Először is felelhetjük azt, hogy nem tudjuk, és hogy ilyen dolgokat egyszerűen lehetetlenség tudni. Nem tudjuk, hány szót ismertünk 10 vagy 15 éves korunkban. Senki sem tudja. Azt sem tudjuk, hogy hány szinonimát tartalmaz a szókinccsünk ma, és hogy ezek közül melyek voltak meg már 30 évvel ezelőtt is.

Másodszor pedig felelhetünk úgy, hogy felhívjuk az illető figyelmét a könyvünkben később szereplő 129 'buta ember' jelentésű szót tartalmazó listára. A fiatalok nincsenek híján a szavaknak, és nyilvánvalóan képesek rokon értelmű szavak elsajátítására. Lehet, hogy a felnőtteknek nem mindig tetszenek az általuk használt szavak, de semmiképpen sem szegényes a szókinccsük.

Ezenkívül azt gyanítjuk, hogy annak idején a mi szüleink sem voltak mindig elragadtatva a szókinccsüktől és szóhasználatunktól! A helyzet időtlen idők óta ugyanaz.

Miért használjuk a szlenget?

ERIC PARTRIDGE „Slang Today and Yesterday” c. könyvében a szleng használatát a következő tizenöt okkal magyarázta:*

1. Pusztá jókedvből, mert a beszélő fiatal a lelkében, vagy mert fiatal az évei számát tekintve, csupán a hecc kedvéért, játékosságból vagy tréfálkozásból.

* PARTRIDGE tizenöt pontjának (több helyen pontatlan, illetve hibás) magyar fordítását ld. még ERDŐS GÁBOR „Újabb jelentésváltozások az ifjúsági nyelvben” (Magyar Nyelvőr, 112 (1988): 143–148) c. cikkében (144–5). Az Andersson és Trudgill idézte (és így a fordításban itt közreadott) lista kisebb kihagyásokkal tartalmazza PARTRIDGE szövegét. (A szerk.)

2. Azért, hogy bemutassa szellemességét, eredetiségét, és csillogtassa humorát.
3. Azért, hogy különbözzék, hogy minél újszerűbb legyen.
4. Hogy minél látványosabb legyen a beszéde.
5. Hogy mindenképp lekösse, esetleg megdöbbsentse hallgatóit.
6. Azért, hogy kikerülje a közhelyeket, hogy tömör legyen és érthető.
7. Hogy gazdagítsa a nyelvet.
8. Kézzelebb foghatóbbá tegye azt, ami elvont, földközelihez hozza azt, ami idealisztikus, hogy közelebb hozza a távolit.
- 9a. Hogy csökkentse az elutasítás fájdalmát vagy újabb értelmet adjon neki.
- 9b. Hogy csökkentse vagy eloszlassa a beszélgetés ünnepélyességét, pompázosságát.
- 9c. Hogy enyhítsen a tragédián, a halál, az örület elkerülhetetlenségén, hogy elfeledje az elvetemült gonoszság ocsmányságát vagy szégyenét.
10. Hogy a hallgatóság akár alacsonyabb, akár magasabb színvonalának megfelelően, vagy csupán hogy bizalmas viszonyban legyen a hallgatósággal vagy a témával.
11. Hogy megkönnyítse a társadalmi érintkezést.
12. Hogy barátságosságot vagy mély, tartós bizalmas viszonyt váltson ki.
13. Hogy kifejezze, hogy valaki egy bizonyos iskolához, iparághoz, szakmához, művészeti, intellektuális csoporthoz, társadalmi osztályhoz tartozik; és hogy kapcsolatokat létesítsen.
14. Hogy kifejezze, hogy mindezek közül valamelyikhez nem tartozik.
15. Hogy titkos legyen, ne értse meg a környezete.

Irodalom

- ANDERSSON, L.-G. (1985): *Fult språk* [Rossz nyelv]. Stockholm, Carlssons Bokförlag.
- GORE, W. (1896): Notes on Slang [Megjegyzések a szlengről]. *Modern Language Notes*, 11: 193–8.
- PARTRIDGE, E. (1933): *Slang To-Day and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. London, Routledge and Kegan Paul.
- PARTRIDGE, E. (1972): *Historical Slang* [Történelmi szleng]. Harmondsworth, Penguin.
- ROSENTHAL, R.–JACOBSEN, L. (1968): *Pygmalion in the Classroom* [Pygmalion az osztályteremben]. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- SAUSSURE, F. DE (1966): *Cours in General Linguistics* [Bevezetés az általános nyelvészetbe]. New York, McGraw-Hill. | Legújabb magyar nyelvű kiadása: FERDINAND DE SAUSSURE: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Corvina, Budapest, 1997.
- SPEARS, R. (1982): *Slang and Euphemism* [Szleng és eufemizmus]. New York, New American Library.

(Fordította Lieli Mariann)